

Literatura de origine germană în România comunistă. Transformări

Claudia SPIRIDON

Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj Napoca
 “Babes-Bolyai” University of Cluj-Napoca
 Personal e-mail: claudia.spiridon@ymail.com

German Literature in Communist Romania. Transformations

The literature of the German minority in communist Romania was subjected to a seemingly contradictory treatment. If in the immediate post-war period it was exposed to a very strict ideological control, Nicolae Ceaușescu kept it away, at least apparently, from the terror which was representative for Gheorghiu Dej's reign. To be able to enjoy a favorable image in the West, Ceaușescu privileged the position of German literature within the Romanian borders. Paradoxically, however, he did not protect it from another instrument of power alertness, better even than the institution of censorship, namely The Securitate, which controlled the writings that could be published in the West. Ceaușescu's fear of not damaging his image in the West led him to closely follow the ranks of the German literary movements. Securitate Officers created a complex network of surveillance, which involved the infiltration among newspaper editors and publishers, but also among the restricted circles of the authors. The aim was to block any attempt of expressing compromising ideas against Ceaușescu's regime abroad. The actions of the Securitate have gradually led to the emigration of German-speaking authors and thus to the disappearance of a valuable literature.

Keywords: German minority, regional literature, censorship, communist regime, Securitate

A scrie despre subteranele vieții literare comuniste după două decenii și jumătate de la căderea cortinei de fier, pare cu siguranță anacronic. Își mai găsesc actualitatea discuțiile despre comunism în contextul unei Europe care trece prin alte tipuri de crize (sociologice, demografice, politice), care, pe termen lung, prin repudierea creștinismului și a umanismului, [...] pierde și cele două forme de transcendență care le ofereau europenilor o încredere spontană și nereflectată în valorile culturii și tradiției lor¹? Răspunsul este pozitiv, mai ales în cazul particular al României unde, de-a lungul unei generații și jumătate, inversiunea morală care a transformat instituțiile statului și indivizii, a produs efecte greu reversibile. Consecințele comunismului *zac ca niște cadavre pe fundul apei*, niciodată pe deplin clarificate, îndreptate, asumate. Asistăm la diminuarea importanței și impactului literaturii germane cu o istorie de peste cinci sute de ani, fără cunoașterea factorilor

generatori. Pierderea minorității germane a condus la dispariția unei direcții literare ce ar fi putut crea în canonul literar românesc un discurs intercultural și cosmopolit.

Literatura de origine germană din România, asemenea literaturii maghiare de pe teritoriul țării noastre, a urmat în perioada comunismului o traiectorie separată. Despre acest traseu izolat al literaturii de origine germană s-a discutat extrem de puțin, multe întrebări rămânând până astăzi fără răspuns. Tratatul aparent contradictoriu la care a fost ea supusă a fost insuficient dezbătut. Expusă inițial în epoca ante-ceaușistă unui control ideologic foarte riguros,² a beneficiat apoi de un climat mai liberal, continuat și după încheierea liberalizării generale a anilor 1965-1971 (după Tezele din Iulie).³ Paradoxal însă, poziția ei privilegiată în rândul literaturilor monitorizate de către *Direcția Generală a Presei și a Tipăriturilor*⁴ nu a ferit-o de vigilența altui

instrument al puterii, mai puternic chiar decât instituția de cenzură, și anume Securitatea. În acest context, articolul de față își propune să analizeze motivele ce au determinat traiectoria separată a literaturii de origine germană și să dezvăluie mecanismele de cenzură ce au fost aplicate în acest caz.

Un foarte scurt istoric arată că, începând cu secolul al XIV-lea, literatura minoritară germană a stabilit o legătură puternică între literatura română și cea germană, acestea servindu-i în același timp ca puncte de referință artistice. Influența germană a fost totuși superioară celei române, literatura occidentală a avut un caracter de model, iar scriitorii au încercat să producă o literatură echivalentă cu cea a Germaniei, atât în exprimarea stilistică, cât și în selectarea subiectelor. Ca orice literatură minoritară, și cea germană a tins să dezvolte mecanisme de protejare a comunității din care provenea, a culturii specifice acesteia, pentru a-l lega pe individ de comunitatea pe care o reprezenta. Autorii minoritari au fost puternic influențați de moștenirea specific culturală și de tradiția minorității lor, iar parte din tradiție a fost patrimoniul ca intermediar al istorismului.⁵ Tematica literară era ancorată la mediul topografic regional, la istoria grupului, astfel încât s-a dezvoltat o așa-numită *Heimatliteratur*, ce a avut ca scop garantarea unității grupului etnic mic. Urmărind acest scop, stilistica textelor a pierdut din importanță, pentru că textul trebuia să își îndeplinească obligațiile concrete și evidente, arta avea menirea să îi angajeze pe indivizi social, nu să tulbure sau să provoace. Perspectiva pragmatică a înlocuit aspectul estetic, literatura a servit pentru autoeducarea minorității și garanta continuitatea acesteia, pentru ca minoritatea să apară ca o entitate culturală distinctă față de cultura superioară vecină.⁶ Astfel, *Heimat* a devenit motivul central al literaturii germane și a fost prezentat ca o zonă tradițională închisă, care transmitea un sentiment de securitate. *Heimat*-ul era prezentat ca o regiune plină de tradiții, ce combina sentimentul colectiv de apartenență și melancolia pentru un trecut comun. Fiecare atitudine critică a fost percepută ca o amenințare, astfel încât sublimarea propriei regiuni suna de multe ori patetic și misterios. Această literatură s-a dezvoltat din nevoia de a oferi modelul de identificare a specificului cultural. Caracterizată de un sentiment național exagerat, similar cu forma stilistică a unui imn, literatura aceasta avea rolul de a susține conștiința colectivă a minorității în regiune și dorea să fie utilă.⁷

Turnura istorică și schimbarea rapidă a regimurilor politice în intervalul 1935-1945, (monarhia sub regele Carol al II-lea până în 1940, apoi Mișcarea Legionară antisemită între 1940-1945 și în final dominația sovietică), a influențat implicit și traiectoria literară care nu mai știa cărui regim politic să i se afilieze.

Odată însă instaurat regimul comunist în România, principiile realismului socialist au fost impuse în mod

abrupt și obligatoriu, ceea ce s-a tradus în transformarea scopului, din intrinsec și estetic într-unul de deservire a noilor realități sociale. Politizarea literaturii nu s-a petrecut doar pe scena literară română, ci și pe cea a minorităților. Literatura trebuia să participe la materializarea idealurilor politico-ideologice impuse de partid și avea obligativitatea de a propaga ideile realist socialiste. Măsurile luate în anii 1947-1949 împotriva minorității germane au fost mult mai drastice decât restructurările ce i-au privit pe cetățenii români. După 1945, guvernul comunist a atribuit minorității germane o vină colectivă pentru participarea la războiul antisovietic: acordul din anul 1943 între generalul Antonescu și Hitler, pe timpul celui de-al Doilea Război Mondial, duse la recrutarea bărbaților sași sau șvabi în folosul trupelor SS. În data de 8.07.1947 au fost acuzați în jur de 70.000 de germani că au luptat împotriva Uniunii Sovietice, cu toate că acuzații nu-și dăduseră vreodată consimțământul la participarea alături de Germania nazistă, la acest război. Astfel, bărbați cu vârsta cuprinsă între 17-45 de ani și femei între 18 și 30 de ani au fost deportați pentru muncă forțată în Uniunea Sovietică.⁸

În primii ani de dictatură comunistă, literatura germană a fost urmărită de moștenirea ideologiei fasciste și de propagarea naționalismului pan germanic, de care au fost acuzați scriitorii ca Erwin Neustädter, Wolf von Aichelburg, Andreas Brikner sau Hans Bergel. Perspectiva conservatoare și pragmatică asupra *Heimat*-ului, care fusese condiționată de situația minorității până în anul 1945, s-a suprapus după 1945 cu concepția socialistă, care înțelegea *patria* ca pe un spațiu de transmitere a ideologiei. Poezia patriotică se suprapunea cu lirismul sentimental specific minorității, iar o nouă sarcină a literaturii germane o constituia înlăturarea legăturii cu al Treilea Reich și salutarea patriei noi, socialiste. Autorii erau nevoiți să îndepărteze fiecare rest al moștenirii lor național-socialiste, iar nume ca Alfred Margul Sperber, Franz Liebhard, Ewald Ruprecht, Hans Kehrer, Franz Johannes Bulhardt, Werner Bossert stăruiau în actualitatea politică de zi cu zi și militau pentru depășirea trecutului.⁹

Valurile de deportări în Bărăgan, trimiterea la muncă silnică în Siberia, munca de reconstrucție în URSS, pierderea pământului de către țărani sași și șvabi, procesele fabricate și întemnițarea zecilor de oameni nevinovați,¹⁰ au amprentat literatura germană minoritară în ansamblul ei, astfel că asistăm la o paralizie aproape totală a acesteia în primul deceniu de dictatură sovietică. Până la începutul anilor '70, după ce Nicolae Ceaușescu a condamnat oficial politica extremă a lui Gheorghiu Dej împotriva germanilor, literatura germană nu a reușit să găsească o formă de expresie. Desprinderea ideologică față de Uniunea Sovietică, pe care Ceaușescu a început-o odată cu refuzul de a participa la invadarea Cehoslovaciei cu trupele armate (1968), a fost salutată în rândul scriitorilor germani cu

Hertha Müller

Sursă foto: http://static1.squarespace.com/static/53b55ef8e4b08cdd2ae1f81b/53c04751e4b0ec6e3ceb8e3f/53c0477ce4b01113f805a229/1424380746125/steffenroth-hertha-mueller-01-08b_sw.jpg?format=750w

multă bucurie și le-a dat din nou încredere în schimbare. A izbucnit astfel o literatură de expresie alegorică, cu ton sumbru, ce se depărta de solicitările ideologice și se apropia de cerințele occidentale. O așa numită *Anti-Heimatliteratur*, promovând nuanțele critice în locul coloraturii conservatoare, ce era, în sfârșit, cosmopolită și nu dogmatică.¹¹

Dacă pe timpul lui Gheorghiu-Dej s-au implementat măsuri foarte stricte împotriva germanilor din România, în vremea lui Ceaușescu literatura germană s-a bucurat de o serie de oportunități create voit sau în mod arbitrar de către organele de conducere ale statului. Există un consens tacit la nivelul literaților de la acea vreme, acela că dintre toate națiile ce au trăit pe teritoriul românesc în timpul lui Ceaușescu, maghiarii și literatura lor au avut de suportat cele mai multe constrângeri. *Glavlit-ul* românesc – *Direcția Generală a Presei și a Tipăriturilor* – veghea ca linia partidului să fie urmată de toți. Ea dădea bun de tipar fiecărei lucrări tipărite, iar *Direcția „Literatură”* semnală abaterii, tăia, modifica sau oprea de la publicare toate revistele și textele literare ce nu se conformau cerințelor partidului. Dosarele păstrate la Arhivele Naționale ale României înmagazinează astăzi referatele întocmite de cenzori și permit astfel stabilirea măsurii în care literatura germană era considerată periculoasă.

Documentele existente în Arhivele României, la

fondul *Comitetul Presei și al Tipăriturilor*, vorbesc despre cultura germană prin prisma revistelor și a textelor literare ce au fost supuse controlului. Comparând însă numărul referatelor pentru fiecare dintre cele trei literaturi (română, maghiară și germană), se observă o discrepanță uriașă între referatele pentru cărți în limba maghiară (ce ocupă 50% din totalitatea lor, pe când 40% din totalul referatelor se referă la literatura română și un rest minoritar de 10% au legătură cu literatura germană).¹² Dintre aceste note, cele mai multe vizau publicațiile periodice sau volumele colective. Principalul motiv pentru care literatura maghiară „se bucura” de o atenție sporită din partea cenzurii, îl reprezentau ideile naționaliste legate de patriotismul maghiar, sau aluziile „iredentiste” ce se strecurau sau s-ar fi putut strecura în textele acestora. Orice aluzie la faptul că Ardealul a aparținut Ungariei sau evidențieri ale specificului maghiar al regiunii se considera că încearcă să submineze gândirea ideologică și filozofică predominantă.

În comparație cu literatura maghiară, literatura germană nu a fost nevoită să suporte atâtea constrângeri. Interferența dintre practicile românești de cenzură și discursul de limbă germană al timpului – cel german din Republica Democrată Germană sau din Germania de Vest – a influențat indirect impactul fenomenului de cenzură asupra literaturii germane din România. Interacțiunea dintre cercurile culturale

românești și germane au creat un metanivel, un concept transnațional. Dacă motivele principale ale urmăririi literaturii maghiare le reprezentau: popularizarea patriotismului maghiar, preamărirea națiunii ungare și amintirea contrarevoluției din 1956, literatura germană nu urmărea „eliberarea” patriei și arondarea acesteia la patria „mamă”, în acest caz Imperiul Habsburgic. Chiar dacă există cazuri în care scriitorii germani au fost acuzați de „iredentism”, acestea sunt izolate,¹³ deoarece posibilitatea ca Banatul să fie din nou arondat Imperiului Habsburgic era imposibil de înfăptuit. Cadrul ei de referință diferit – cultura germană și limba acesteia – a ferit-o într-o oarecare măsură de foarfeca cenzurii în spațiul închis național, pentru că nu existau atât de mulți cititori germani în spațiul românesc.

Ne confruntăm însă cu un fapt contradictoriu. Literatura germană nu a fost atât de aspru cenzurată de organele avizate în acest scop, dar a fost îndeaproape supravegheată de organele de Securitate. Scriitorii anilor 1980 precum Herta Müller, Richard Wagner, Johann Lippet, William Totok sau Gerhard Csejka, Gerhard Ortinau deplâng astăzi șicilele pe care le-au avut de suportat din partea Securității. O întrebare devine astfel evidentă: de ce, totuși, o literatură mică și izolată a produs atâtă frământare în rândul Securității? Arhivele CNSAS demonstrează că fiecare dintre scriitorii germani din România anilor 1980 avea un dosar de urmărire informativă deschis.¹⁴

Vigilența agenților de Securitate se poate explica doar printr-un singur lucru. Scopul acestora era să împiedice orice încercare de publicare a textelor în Republica Federală Germană. Clasa politică acorda o oarecare libertate scriitorilor germani pe teritoriul românesc, pentru că literatura acestora avea un impact redus asupra majorității populației și pentru că această permisivitate crea o imagine favorabilă a regimului comunist românesc în Europa Occidentală, dar supraveghea în același timp fiecare lucrare ce ar fi putut fi publicată în Germania de Vest. Chiar dacă în mod oficial cenzura fusese desființată în anul 1977, această măsură a avut doar un scop de îmbunătățire a imaginii regimului și s-a produs strict la nivel declarativ. Agenții de Securitate își continuau procedurile urmând aceleași principii ca și până atunci. Mai mult decât atât, nemaexistând o instanță de control, redactorii și lectorii editurilor erau numiți răspunzători de conținutul lucrărilor ce apăreau pe piață.¹⁵

Însă în rândul literaturii germane, după cum o recunosc înșiși autorii germani de la acea vreme, avea loc un fenomen specific. Fiind vorba de o scenă literară mică, scriitorii îi cunoșteau pe editorii care, dincolo de atitudinea formală de supraveghetori literari, le dădeau sfaturi autorilor și le propuneau metode prin care puteau să-și ascundă ideile subversive din texte. Lipsa unor instrucțiuni clare privind valorile estetice, psihologice, sociologice sau tematice ce ar fi trebuit cenzurate, oferea

o oarecare libertatea editorilor și redactorilor privind interpretarea rigorilor ideologice, ei putând astfel facilita tipărirea unor texte ce nu corespundeau în întregime direcției impuse. Pentru că nu exista un catalog care să conțină temele tabu, iar liniile directe erau foarte vag trasate, fiecare editor sau lector putea interpreta textele după bunul lui plac, chiar și fără intenția conștientă de a favoriza apariția acestora. Cum limita interdicției depindea de fiecare editor în parte, lacunele din aparatul profilactic de cenzură a permis publicarea multor texte nonconvenționale în revistele germane ale timpului.¹⁶ Motivele principale au fost deja enumerate: numărul mic de cititori de limbă germană, și cooperarea în secret a autorilor și editorilor. Tratatamentul blând al unor texte a dus de multe ori la apariția problemelor de natură financiară, precum și la întârzierea procesului de imprimare.

Devenind conștienți de acest aspect, reprezentanții regimului politic au instruit organele de Securitate alocate controlului culturii cu scopul de a îmbunătăți aparatul cenzurii. Securitatea a construit propriul ei sistem de control, ce urmărea racolarea directă a agenților și informatorilor din rândul redactorilor de reviste, astfel ca textele să poată ajunge la Securitate înainte ca acestea să fie discutate în redacție. Ofițerii de Securitate își recrutau sursele și să îi instruiască „oficial” în funcția lor. Informatorii primeau indicații clare - ei trebuiau să recunoască potențialul exploziv al unui text ce se afla încă nepublicat și să prevină răspândirea lui. Metoda era simplă: în timp ce colaboratorii supravegheau activitatea „obiectivelor”, ei trebuiau să prezinte orice manuscris suspect la Securitate. După ce manuscrisele ajungeau la Securitate, conținutul lor era revizuit și disecat de experți „acreditați”. Niciun manuscris ce a fost supus unei astfel de expertize „specializate”, nu a mai ajuns să fie tipărit.

Din grupurile scriitorilor germani ce se formaseră în jurul revistelor din marile centre culturale ale țării, *Neue Literatur* la București, *Echinox* la Cluj Napoca, *Karpatenrundschaue* la Brașov și *Neue Banater Zeitung* la Timișoara, Securitatea a reușit să recruteze informatori care să o țină la curent cu intențiile publicistice ale scriitorilor și contactele acestora cu edituri din străinătate. Și din rândul editurilor pentru literatură germană, *Facla* la Timișoara, *Dacia* la Cluj Napoca, *Albatros* și *Kriterion* la București, ofițerii de Securitate recrutaseră propriile „surse”, aspect ce permitea imixtiunea serviciului de Securitate în literatură.¹⁷ Se urmărea în primul rând blocarea accesului publicațiilor în Occident, cu precădere în Germania. Trebuia evitat pe cât posibil o escaladare de genul situației Paul Goma, atunci când acesta a vorbit la radio Europa Liberă despre încălcarea drepturilor omului din România.

Arhivele Securității din cadrul CNSAS păstrează astăzi notele informative ce documentează urmărirea îndeaproape a autorilor germani. Dosarele de sute de

pagini ale lui William Totok, Richard Wagner, Herta Müller, Johann Lippet, Bernd Kolf, Anemone Latzina sau Gerhard Csejka arată că acestei minorități germane i-a fost atribuit un potențial de pericol, de multe ori exacerbant. Situația scriitorilor de origine germană într-un vizor permanent al supravegherii de către Securitate, a dus nu de puține ori la excesul de vigilență din partea informatorilor Securității, care doreau să dovedească astfel fidelitatea lor față de partid. Ei emiteau note informative cu sentințe superlative, mizând pe nuanțe ale textului pe care ei le tratau cu radicalitate. Ceea ce, pe cale de consecință, provoca acțiuni prompte din partea Securității în privința hărțuirii scriitorilor de limbă germană.

În concluzie:

Chiar dacă nu urmărea o linie logică, Ceaușescu și-a pus toate mijloacele posibile în joc, pentru a controla fluxul informațiilor și pentru a crea o imagine favorabilă a României în Vest. Reprezentanții puterii au realizat că dacă textele critice ale germanilor ar fi găsit o mai mare rezonanță în străinătate, aceasta ar fi cauzat rupturi în scutul lor ideologic, de unde și punerea în aplicare a măsurilor descrise anterior. În plus, este cunoscut faptul că sistemul nu tolera dezbaterile critice și promova o formă de expresie ștearsă de conținut, precum și acela că în primul rând scriitorul – un potențial formator de opinie – oscila între sentimentul de teamă și cel de obediență față de Partid, într-o continuă negociere a drepturilor și a concesiilor. Aceste fenomene suplimentare în contextul oricum generalizat al încorsetării anilor '80, al exacerbării cultului personalității și al creșterii presiunii ideologice, au avut o consecință așteptată: emigrarea treptată a scriitorilor germani din România și astfel dispariția revistelor și editurilor axate pe tipărirea literaturii de origine germană. Faptul că și după emigrare scriitorii germani nu au părăsit realitățile sociale românești, continuând să militeze împotriva încălcării drepturilor omului din România, reprezintă o temă care necesită o analiză separată.

Note:

1. Horia-Roman Patapievici, *Partea nevăzută decide totul*, București, Humanitas, 2015, p. 164.
2. Hannelore Baier, *Stalin und die Rumäniendeutschen. Zur Nationalitätenpolitik in Rumänien 1944-1948*, în *Spiegelungen* 6 (60), 2/2011, p. 138-150.
3. Peter Motzan, *Die rumäniendeutsche Lyrik nach 1944. Problemaufriss und historischer Überblick*, Cluj Napoca, Editura Dacia, 1980, vezi și Peter Motzan, *Überlegungen zu einer Geschichte der rumäniendeutschen Lyrik nach 1945*, în *Neue Literatur* 24, 3/1973, p. 73-86.
4. Înființată în anul 1949, *Direcția Generală a Presei și a Tipăriturilor* își va modifica numele în anul 1974 în *Comitetul*

pentru Presă și Tipărituri, iar în anul 1977 va fi complet desființată. După ce *Comitetul Pentru Presă și Tipărituri* și-a încetat activitatea, multe din atribuțiile instituției au fost preluate de *Consiliul Culturii și Educației Socialiste*.

5. Raluca Rădulescu, *Die rumäniendeutsche Literatur. Sonderstatus und Wertungsproblematik*, în *Zeitschrift der Germanisten Rumäniens* 1-2 (25-26)/ 2004, 1-2 (27-28)/2005, p. 323.
6. Alexander Ritter, *Deutsche Minderheitenliteraturen*, München, Editura Süddeutsches Kulturwerk, 2001, p. 270.
7. Michael Markel, „*Ich wohne in Europa/Ecke Nummer vier*“: *Identitätsprobleme einer Minderheitenliteratur im Spiegel der siebenbürgisch-deutschen Literaturgeschichte*, în: *Deutsche Literatur Ostmittel- und Südosteuropas von der Mitte des 19. Jahrhunderts bis heute. Forschungsschwerpunkte und Defizite*. coord. Anton Schwob, München, Editura Südostdeutsches Kulturwerk, 1992, p. 163-175.
8. Paul Milata, *Zwischen Hitler, Stalin und Antonescu: Rumäniendeutsche in der Waffen-SS* (=Studia Transylvanica), Köln, Editura Böhlau, 2009, p. 151.
9. Peter Motzan, *Die rumäniendeutsche Lyrik nach 1944. Problemaufriss und historischer Überblick*, Cluj Napoca, Editura Dacia, 1980, p. 92.
10. Procese de grup: Procesul: „Biserica Neagră”, „Prejba”, „Lacul Sfânta Ana”, „Cisnădie”, „Sebeș”, „Procesul scriitorilor brașoveni de la 1959”, „Procesul timișorenilor Weresch-Reb” ș.a. vezi Michael Kromer, *Politische Prozesse gegen Deutsche im kommunistischen Rumänien Versuch einer Bestandaufnahme und eines Überblicks*, în *Worte als Gefahr und Gefährdung. Schriftsteller vor Gericht*. coord. Peter Motzan, Stefan Sienerth, München: Editura Süddeutsches Kulturwerk, 1993, p. 39.
11. Emmerich Reichrath, *Die Rezension zwischen Journalistik und Literaturkritik. Überlegungen zur Buchbesprechung in den deutschen Tages- und Wochenzeitungen Rumäniens*, în *Neue Literatur* 24, 9/1973, p. 93-103.
12. România, Arhivele Naționale ale României, Fond „Comitetul Presă și Tipărituri”, Dosare: 1-50/1969, 7-91/1970, 10-88/1971, 11-18/1972, 22-68/1973, 31-34/1974, 15-20/1975, 16-25/1976, 34-38/1977.
13. Găsım o astfel de acuzație în DUI William Totok: „William Totok pretinde a coloja pasaje ale vocabularului de pe vremea armatei austro-ungare, folosind de fapt o colojare tendențioasă, cu nuanțe iredentiste.” Acuzație a dus la urmărirea acestuia de către organele de Securitate și deschiderea DUI. În: România, Consiliul Național pentru studierea Arhivelor Securității, Dosar I. 210845, vol. II, p. 21-22, document: Raport pentru deschiderea dosarului de urmărire informativă împotriva lui Totok, William, Ministerul de Interne, Inspectoratul Timiș, Serviciul I/A, data 14.11.1974, unic exemplar, strict secret.
14. S-au analizat și comparat toate dosarele de urmărire informativă ale persoanelor enumerate din: România, Consiliul Național pentru studierea Arhivelor Securității, Dosare: I 203877, I 210845, I 184945, I 157085, I 233471, I 157085.

15. Pentru stabilirea sarcinilor lectorilor de limbă germană au fost purtate interviuri cu Franz Hodjak (lector editura *Dacia*), Herta Spuhn (lector editura *Albatros*) și Gerhardt Csejka (redactor la revista literară *Neue Literatur*).
16. Hans, Bergel, *Erfahrungen eines Autors mit Verlagen*, în *Deutsche Literatur Ostmittel- und Südosteuropas von der Mitte des 19. Jahrhunderts bis heute. Forschungsschwerpunkte und Defizite*, coord. Anton Schwob, München, Editura Südostdeutsches Kulturwerk, 1992, p. 64-72. vezi și Helmuth Frauendorfer, *Das bißchen Kompromiß*, în *Nachruf auf die rumäniendeutsche Literatur*. coord. Wilhelm Solms, Marburg, Editura Hitzeroth, 1990, p. 131.
17. S-au analizat și comparat toate dosarele de urmărire informativă ale persoanelor enumerate din: România, Consiliul Național pentru studierea Arhivelor Securității, Dosare: I 203877, I 210845, I 184945, I 157085, I 233471, I 157085.

Bibliography:

- Baier, Hannelore. Stalin und die Rumäniendeutschen. Zur Nationalitätenpolitik in Rumänien 1944-1948. [Stalin and the German minority in Romania. About the policy of nationalities in Romania 1944-1948]. În: *Spiegelungen* 6 (60), 2/2011, München, Editura IKGŚ, p. 138-150.
- Bergel, Hans. *Erfahrungen eines Autors mit Verlagen*. [Experiences of an author with publishers]. În: *Deutsche Literatur Ostmittel- und Südosteuropas von der Mitte des 19. Jahrhunderts bis heute. Forschungsschwerpunkte und Defizite* [German literature of middle and southeastern Europe from the mid-19th century until today. Research priorities and deficiencies]. coord. Schwob, Anton, München, Editura Südostdeutsches Kulturwerk, 1992, p. 64-72.
- Frauendorfer, Helmuth. *Das bißchen Kompromiß*. [The little compromise]. În: *Nachruf auf die rumäniendeutsche Literatur* [Obituary to the German literature in Romania]. coord. Solms, Wilhelm, Marburg, Editura Hitzeroth, 1990, p. 130-136.
- Kromer, Michael. Politische Prozesse gegen Deutsche im kommunistischen Rumänien. Versuch einer Bestandaufnahme und eines Überblicks [Political trials against Germans in communist Romania. An attempt of an inventory and an overview]. În: *Worte als Gefahr und Gefährdung. Schriftsteller vor Gericht* [Words as a threat and danger. Writers in court.]. coord. Motzan Peter, Sienerth Stefan, München, Editura Süddeutsches Kulturwerk, 1993, p. 31-51.
- Markel, Michael. „Ich wohne in Europa/Ecke Nummer vier“: Identitätsprobleme einer Minderheitenliteratur im Spiegel der siebenbürgisch-deutschen Literaturgeschichte“ [„I live in Romania/corner 4“: Identity issues of a minority literature in the mirror of german-transylvanian literary history]. În:

- Deutsche Literatur Ostmittel- und Südosteuropas von der Mitte des 19. Jahrhunderts bis heute. Forschungsschwerpunkte und Defizite* [German literature of middle and southeastern Europe from the mid-19th century until today. Research priorities and deficiencies]. coord. Schwob, Anton, München, Editura Südostdeutsches Kulturwerk, 1992, p. 163-175.
- Milata, Paul. Zwischen Hitler, Stalin und Antonescu: Rumäniendeutsche in der Waffen-SS. [Between Hitler, Stalin and Antonescu: Germans in Romania as Armed-SS]. (=Studia Transylvanica), Köln, Editura Böhlau, 2009.
- Motzan, Peter. Die rumäniendeutsche Lyrik nach 1944. Problemaufriss und historischer Überblick. [The poetry of German minority in Romania after 1944. Outline of the problem and historical overview]. Cluj Napoca, Editura Dacia, 1980.
- Motzan, Peter. Überlegungen zu einer Geschichte der rumäniendeutschen Lyrik nach 1945. [Reflection towards the history of the German poetry in Romania after 1945]. În: *Neue Literatur* 24, 3/1973, p. 73-86.
- Patapievici, Horia-Roman. Partea nevăzută decide totul [The unseen side decides everything]. Humanitas, București, 2015.
- Rădulescu, Raluca. Die rumäniendeutsche Literatur. Sonderstatus und Wertungsproblematik [The literature of the German minority in Romania. Special status and evaluation issues]. În: *Zeitschrift der Germanisten Rumäniens* 1-2 (25-26)/ 2004, 1-2 (27-28)/2005, p. 319-334.
- Reichrath, Emmerich. Die Rezension zwischen Journalistik und Literaturkritik. Überlegungen zur Buchbesprechung in den deutschen Tages- und Wochenzeitungen Rumäniens [The review between journalism and literary criticism. Considerations of editorial works in the German daily and weekly newspapers in Romania]. În: *Neue Literatur* 24, 9/1973, p. 93-103.
- Ritter, Alexander. *Deutsche Minderheitenliteraturen* [German minority literatures]. München, Editura Süddeutsches Kulturwerk, 2001.

Documente de arhivă:

- România, Arhivele Naționale ale României [The national archives of Romania], Fond „Comitetul Presă și Tipărituri“ [Fund „The Committee of press and printings“], Dosare [Files]: 1-50/1969, 7-91/1970, 10-88/1971, 11-18/1972, 22-68/1973, 31-34/1974, 15-20/1975, 16-25/1976, 34-38/1977.
- România, Consiliul Național pentru studierea Arhivelor Securității [National Council for the study of the Securitate Archives], Dosare [Files]: I 203877, I 210845, I 184945, I 157085, I 233471, I 157085.